

Frenyó Zoltán

Prohászka index-ügye száz év távlatából

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Frenyó Zoltán

**Prohászka index-ügye
száz év távlatából**

Impresszum

Frenyó Zoltán
Prohászka index-ügye száz év távlatából

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció a Prohászka Ottokár-Konferencián (Központi Papnevelő Intézet, Budapest, 2011. április 2.) elhangzott előadása elektronikus változata. Az elektronikus változat a szerző engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerzőé.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezetés	4
Tisztelgés	5
Modernizmus és intellektualizmus	5
Samassa bírálata.....	6
Vallás és erkölcs	7
Kaas Ivor.....	7
Tátrai Félix.....	8
Kosztolányi Dezső	8
Függelék.....	11

Bevezetés

Prohászka küzdelmes pályáján az 1911-es esztendő nagy megpróbáltatásának, az indexre tételnek az éve. Három munkáját, „Az intellektualizmus túlhajtásai”¹, a „Modern katolicizmus”² című könyveit és a „Több békességet”³ című cikkét ekkor tette az Index Kongregáció a tiltott könyvek jegyzékére. Amikor most ennek a hírhedt évnek a centenáriumán felidézünk az akkori eseményeket, nem célunk sem az indexre tétel körülményeinek áttekintése, sem pedig ezzel kapcsolatos újabb tényezők feltárása. Bár az indexre tétel teljesen kimerítő módon még ma sincs feldolgozva, az elmúlt mintegy másfél évtized Prohászka-kutatása már igen gazdagan feltárta e szomorú eljárás hátterét, összetevőit és főszereplőinek tevékenységét. A korábbi évtizedekben született tanulmányok (Rezek Román,⁴ Hölvényi György,⁵ Pálvölgyi Gyula,⁶ Koncz Lajos,⁷ Gergely Jenő⁸ munkái) már sok értékes elemzéssel járultak hozzá az összkép kialakításához, a közelmúltban azután mindenekelőtt Szabó Ferenc⁹ és Adriányi Gábor¹⁰ alapvető kutatásokkal és forrásfeltárásokkal világították meg az eljárás lényegét. Időközben pedig maguk a szóban forgó, indexre tett művek is – amelyek annak idején a Schütz Antal szerkesztette összkiadásban¹¹ nem kaphattak helyet –, újra napvilágot láttak,¹² amelyek korábban igen nehezen voltak hozzáférhetőek.

A dokumentumokból világosan körvonalazódik, hogy az indexre tétel megítélésekor és megértésekor mind a világhelyzetet, mind a magyarországi helyzetet számításba kell venni. Közelebbről, mind a liberalizmusnak és a szocializmusnak az egyház ellen vívott világméretű harcát és ennek visszahatását, a római egyház korabeli szemléletét, az egyházon belüli útkereséseket, egyszóval az úgynevezett modernista válságot, mind pedig a magyar társadalom helyzetét és a magyarországi egyház állapotát, valamint Prohászka szociális tanainak és az egyházi megújnodást célzó elveinek hatását, végül pedig konkrétan és nagy súllyal számos személyes tényezőt is tekintetbe kell venni. A Prohászka-kutatás mindenesetre világossá és egyértelművé tette, hogy – Szabó Ferenc tömör formulájával élve – Prohászka modern volt, de nem volt modernista.

¹ Prohászka Ottokár: Az intellectualismus túlhajtásai. Értekezések a bölcséleti tudományok köréből. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. III. kötet, 8. szám. Budapest, 1910.

² Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus. A Szent István Társulat kiadása, Budapest, 1907.

³ Prohászka Ottokár: Több békességet! Egyházi Közlöny, XXII. évf. 51. szám, 1910. december 23.

⁴ Rezek Román: Három válasz Prohászka kérdőjeleire. Vigilia, 1974/12.

⁵ Hölvényi György: Adatok Prohászka három művének indexre tételéhez. Vigilia, 1978/1.

⁶ Pálvölgyi Gyula: Prohászka az index után. Vigilia, 1983/5. 441-444.

⁷ Koncz Lajos (szerk.): Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus. Szent István Társulat, Budapest, 1990.

⁸ Gergely Jenő: Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember.” Gondolat, Bp. 1994.; Gergely, Jenő: Ein Beitrag zur Indizierung einiger Werke des Bischofs von Székesfehérvár, Ottokár Prohászka. In: Reimund Haas – Karl Josef Rivinius – Hermann Josef Scheidgen (szerk.): Im Gedächtnis der Kirche neu erwachen. Studien des Christentums in Mittel und Osteuropa. Festgabe für Gabriel Adriányi zum 65. Geburtstag. Köln–Weimar–Wien, 2000. 449-461.

⁹ Szabó Ferenc: Prohászka Ottokár élete és műve (1858-1927). Szent István Társulat, Budapest, 2007.; Szabó Ferenc: Prohászka Ottokár időszerűsége. Újabb Prohászka-tanulmányok. Kairosz Kiadó, Budapest, 2006.; Szabó Ferenc: Prohászka és a modernizmus. In: Uő. (szerk.): Prohászka ébresztése. I. köt. Budapest, 1996. 73-175.; Szabó Szádok O. P. jelentései az Index Kongregációnak. Szent István Társulat, Budapest, é.n. (2007).

¹⁰ Adriányi Gábor: Prohászka és a római index. Szent István Társulat, Budapest, 2002.

¹¹ Schütz Antal (szerk.): Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái, I-XXV. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1928-1929. (A továbbiakban: ÖM, kötetszám, lapszám.)

¹² Frenyó Zoltán (szerk.): Élő kereszténység. Prohászka Ottokár indexre került művei. Kairosz, Budapest, 1998.; Koncz Lajos, 1990. i.m.

Tisztelgés

Jelen előadásomnak a fentiekből is adódóan két célja van. Először is – és gondolom, ez mindnyájunknak, akik Prohászka jegyében élünk, lelki közösségével fog találkozni –, az alkalomhoz illően, magával e megemlékezéssel szeretnék tisztelni Prohászka lelkiereje előtt. Az előtt a magatartás előtt, amely magát a döntésnek alávetve az alázat erényét oly magas fokon gyakorolta, ami csak a legkiválóbbak sajátja. Miként Schütz Antal írja: „A püspök fegyelmezett, alázatos és bölcs magatartása lassan elnémította azt a sápítózást és huhogást is, amely tisztulatlan emberek táborából most előővakodott. A szenzáció várakozásait nem elégítette ki, interjú-vadászok elől kitért.” (ÖM 24,84.) Az előtt a magatartás előtt tisztelgek, amely jóhiszeműsége és igaza tudatában a gondviselésre bízta ügyének jövőjét, miként Rosmini, Blondel, Teilhard és mások. – Ezen túlmenően a következőkben szeretnék néhány olyan – részben elvi, részben konkrét – elemzésbe bocsátkozni, amely az index-üggyel összefüggésben a vallásfilozófia és a politikai katolicizmus körében mozog. Végül pedig szeretnék beszámolni egy – tudomásom szerint eddig ismeretlen – dokumentumról, amely a Prohászka elleni támadások visszhangjaként született.

Modernizmus és intellektualizmus

Ami az elvi kérdést illeti: Amióta a kérdéssel foglalkozom, mindig valamiképpen megoldatlannak, tisztázatlannak találtam, ahogy a Tanítóhivatalnál, Prohászkanál és az egyes elemzésekben a modernizmus és az intellektualizmus értékelése egymással összefüggésben szerepelt. Miről van szó? A pápai tanítás, a „Lamentabili sane exitu” kezdetű dekrétum (1907. július 3.) és a „Pascendi dominici gregis” kezdetű enciklika (1907. szeptember 8.) szerint a bírált modernizmus fő elvei az agnoszticizmus és az immanentizmus. Az agnoszticizmus, amely az intellektualizmust bírálva Istent az értelem számára elérhetetlennek tartja, s az immanentizmus, amely szerint a vallás a lélek immanens, belső erejéből fakad, s Isten a vallásos érzülettel megtapasztalható. A hit eszerint nem a kinyilatkoztatáson, hanem az érzelmen alapul. Mármost Prohászka több alkalommal foglalkozik a modernizmussal, indexre tétele előtt és után egyaránt, mindkét esetben kiegyensúlyozott módon. Két tanulmánya: „A modernizmus és keresztény katolicizmus” (1908. ÖM 13,209-218.), valamint „A modernizmus” (1912. ÖM 15,263-274.). Előbbi írása a modernizmust lényegében kritikai, továbbá intellektualista áramlatként határozza meg, utóbbi pedig a modernizmus alapelveinek az agnoszticizmust és az immanentizmust nevezi meg.

A különösnek tehát az tetszhet első pillantásra – s ezt mindeddig senki nem ütköztette egymással –, hogy Prohászka, aki nyilvánvalóan tökéletesen tisztában volt az 1907-es pápai iránymutatásokkal, továbbá (életfilozófiai lelkülete mellett) hallatlanul magas skolasztikus képzettséggel rendelkezett, mégis intellektualizmust lát a modernizmusban. Hogyan lehetséges ez? Az elmondottaknál fogva Prohászka teljes nyugalomban dolgozott az intellektualizmus túlhajtásai ellen irányuló tanulmányán. Ezek után természetesen meglepetésként érte értekezésének indexre tétele, hiszen meg lehetett győződve arról, hogy a túlzó racionalizmus elleni fellépése a Tanítóhivatal szándékával is megegyezően, helyes irányba mutat. A látszólagos kulcskérdés eszerint az lenne, hogy intellektualizmus-e valójában a modernizmus, de mégsem ez oldja meg a problémánkat. Úgy tűnik, hogy a modernizmus tényleg nem intellektualizmus, s ennek alapján formálisan úgy tűnhetne, hogy Prohászka hibás értékelést adott. Azonban véleményem szerint nem ez a helyzet, s a következőkben ezt próbálom meg röviden megvilágítani.

Amikor tudniillik a „Pascendi” a modernizmust a mondottak szerint agnoszticizmusként és immanentizmusként bírálja, az ezek mögött rejlő (vagy oda vetített) liberális keresztény és a protestantizmussal rokon fideista felfogással szemben a katolikus szellemet óvja a skolasztika fogalmisága alapján, tehát az egyház belső egységét, eszmei koherenciáját védi. Ez tehát *teológiai* perspektíva. Prohászka azonban, amikor számot vet az egyháznak a modern világban elfoglalt válságos helyzetével, az egyházzal ellenséges *világ* uralkodó filozófiai eszméivel vet számot. Amikor Prohászka az intellektualizmust támadja, akkor azzal a pozitivizmussal és racionalizmussal száll szembe, amelyet ma scientizmusnak nevezünk, vagyis a tudomány fetiszálásának, istenítésének tekintünk, amely az ateizmus melegágya, s amely mögött mind akkor, mind pedig manapság maga a liberalizmus és a szocializmus húzódik meg, a kereszténységnek egy töről fakadó két alapvető ellensége. Ez tehát *politikai* perspektíva. Az előbb körülírt teológiai perspektíva defenzív álláspont, a most látott politikai perspektíva offenzív álláspont. Prohászka igaza abban áll, hogy az ellenséget a saját területén kívánja megverni, s ehhez, illetve ezzel párhuzamosan látja szükségesnek magának a modern katolicizmusnak a kialakítását is.

A túlhajtottnak tekintett intellektualizmust Prohászka azért bírálja, mert ő az életre koncentrál, azt tartja szem előtt. S eszerint a fogalmi gondolkodás kimerevült, befejezett absztrakció, amely nem fér hozzá az alakulásban lévő konkrétéhoz, passzívvá tesz, az öncélú ismeret gyengíti az életet, s az ilyen szemlélet az erkölcs terén fogalmakban feneklik meg. Ne gondoljuk azonban, hogy Prohászka nem ismeri el önmagában a fogalmak létjogosultságát. Természetesen elismeri, hogy a fogalmi ismeret létezik, annak tartománya van és arra határozottan szükség van a világban való tájékozódásra és az élet számára, hiszen az ember értelmes lény. Éppenséggel nagyon érdekes ebből a szempontból is, ahogyan oly meglepő hévvel és nyíltan bírálta a nagy tekintélyű Samassa érsek felfogását, aki egyébként Prohászka rokona volt.

Samassa bírálata

Az mindig ismert volt, hogy Samassa József egri érsek az index-ügy egyik különös és régi szereplője volt. (Tevőleges szerepet azután főleg Pécsi Gusztáv, Tomesányi Lajos, Rajner Lajos, Rott Nándor, Andor György, mindenekelőtt és leghuzamosabban pedig – miként a fent hivatkozott kutatás a közelmúltban kimutatta – Szabó Szádok játszott.) Maga Prohászka írta naplója 1913. november 22-i bejegyzésében, hogy annak idején püspöki bemutatkozó látogatása során „azt mondta nekem, hogy indexre tétet.” (ÖM 23,255.) Tudjuk, hogy Prohászka két külön írást szentel Samassa értékelésének, és egy harmadikban is kitér a kritikára. Ezek: „Samassa érsek beszédének filozófiája” (1894. ÖM 20,154-165.), „Samassa és a néppárt” (1898. ÖM 21,97-101.) és „A keresztény ébredés nehézségei Magyarországon” (1899. ÖM 10,71.).

A készülő – majd a következő évben elfogadott (1895: XLII, XLIII. tc.) – nagyjelentőségű liberális egyházpolitikai törvényjavaslatok vitájában az érsek a főrendiházban beszédet mondott és természetesen a vitatott törvényjavaslat ellen foglalt állást. Prohászka mégis megbírálja, egy feltűnően hosszú és igen alapos tanulmányban. De miért? Természetesen nem az állásfoglalás, hanem az érvelése, „beszédének filozófiája”, tehát a védekezés erőtlensége és várható eredménytelensége miatt. Prohászka két pontban kifogásolja Samassa felszólalását. Az egyik az érsek eufemizmusa, mondandójának halovány volta, a másik vallásfilozófiai és valláserkölcsi felfogása.

Samassa annyit mond, hogy a törvényjavaslatok úgymond „kevésbé fogják ápolni a nép vallási érzelmeit.” Prohászka nagy lendülettel reagál erre a kifejezésre. Hangsúlyozza: ehelyett határozottan rá kellett volna mutatni arra, hogy a törvényjavaslatok megtagadják és

szétzüllesztik a kereszténységet, és lerontják az ezeréves magyar államot. Egyértelművé kellett volna tenni, hogy a törvényjavaslat „aposztazál” a kereszténységtől, s a keresztény hit és az evangélium alapvető parancsával és tanával homlokegyenest ellenkezik. (Azt, hogy az effajta szépítés pusztuláshoz vezet, Prohászka egy hasonlattal érzékelteti. A Budapest-Bécs vasútvonalon a "kihajolni veszélyes" helyett a „halál fia” feliratot kellene használni, hisz a garami és az ipolyi hídon már tucatnyi embernek „leesett a feje”.)

Vallás és erkölcs

Prohászka másik problémája a „vallási érzelem” kifejezés. Kifogásolja, hogy az érsek a vallást vallási érzelmenek tartja, a vallást az erkölctől elválasztja, továbbá beszéde szerint azt vallja, hogy vallás nélkül is lehet az egyes ember erkölcsös, s a műveltek kevésbé szorulnak a vallásra. Prohászka jelentőségéhez mérten hosszan elemzi ezt a vallásfilozófiai kérdést. Samassa szemléletét tarthatatlannak tekinti. Leszögezi, hogy az érzelem nem vallás, hanem annak előzménye. Leírja, hogy a vallás az ész és az akarat aktusaiból összefonódva alakul, a vallás az istenismeret és szeretet egysége, s szerinte a vallástalan morál végeredményben erkölctelen. Kiemeli, hogy a vallási hajlam nem hordozza magában az igazság kritériumát, és szubjektívizmust rejt magában. A vallásszabadság pedig meggyőződése szerint lemondás az objektívnek tekintett kereszténységről, és annak visszalökése az érzelmekbe.

Fejtegetéseit Prohászka így zárja: „Ezek után láthatjuk, hogy mennyire szükséges e téren a szigorú fogalom-megkülönböztetés, melyet a modern filozófok könnyűszerrel elmulasztanak, s ezáltal az embereket képtelenné teszik, hogy a frázisból a gondolatokat, a vallásszabadságból, zsidó-recepcióból, felekezetnélküliségből a tájékoztató irányeszmet kihámozzák.” A tanulmányhoz Schütz Antal egy megjegyzést fűz. Schütz, a nagy dogmatikus, a fogalmak és tantételek mesterei elrendezője,¹³ jegyzetében tévedhetetlenül fogalmazza meg lakonikus ítéletét: „A szerző álláspontja felel meg a Lamentabili dekrétum (modernizmus elítélése) tételeinek, amit nem lehet fönn tartás nélkül mondani a megbírált beszédről.” (ÖM 20,317.) Hasonlóképpen szögezi le Schütz Antal Prohászka-életrajzában is: „Az ő részén volt az egyházas álláspont és az igazság.” (ÖM 25,48.)

Prohászka, akit ott találunk a Katolikus Néppárt megalakulásakor, s aki ezekben a kritikus években részt vállalt a párt küzdelmeiben, fájjalja, hogy Samassa távol marad e küzdelmekről. Ezért a „Samassa és a néppárt” című írásában ezt a kifogását fogalmazza meg: „Egy katolikus érsek miért nem szegődik mint politikus a keresztény elveket határozottan kitűző párthoz?” (ÖM 21,98.)

Kaas Ivor

Amit Prohászka Samassában hiányol, megtalálja Kaas Ivor alakjában. Kaas Ivor a kor jeles keresztény-lutheránus publicistája és politikus, magas eszmények és erények által vezérelt férfiú, a Katolikus Néppárt és Zichy Nándor¹⁴ lelkes munkatársa. Temetésekor Prohászka beszédet mond sírja fölött, nagyrabecsülése mellett úgy is, mint a Pázmány Péter Katolikus Írók és Újságírók Egyesületének elnöke, amely egyesületnek Kaas Ivor tiszteletbeli tagja volt. Mint tudjuk, ez a tény, a protestáns temetésen való aktív részvétel az index

¹³ Schütz Antal: Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere. I-II. köt. 651+735 old. Szent István Társulat, Budapest, 1937².

¹⁴ Prohászka Ottokár: Gróf Zichy Nándor. ÖM 13,361-368.; Bonitz Ferenc: Gróf Zichy Nándor. Élet- és jellemrajz. Szent István Társulat, Budapest, 1912.; Csapodi Csaba: Gróf Zichy Nándor élete és politikája (1828-1911). Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1993.

aktáiban, a vizsgálatokban és határozatokban hangsúlyos vádpontként szerepel.¹⁵ A beszédben pedig főleg a következő mondatot kifogásolták mint megengedhetetlennek ítélt megállapítást: „Szimpátiája volt az anyaszentegyház iránt, s ez a szimpátia – megvallom – oly közel hozta hozzám, szívemhez, hogy benne már mintegy a szentek közösségének a tagját, a testvért tiszteltem, szerettem, becsültem.” Prohászka azonban Kaas Ivor személyiségének egy másik tényezőjét is kiemeli, amely az ő nagybecsülését kiváltotta. Ez pedig a következő: „Kaas Ivorban a prófétaság abban váltódott ki, hogy ő a keresztény gondolatot mindenütt, magánéletben, közéletben, közigazgatásban, törvényhozásban keresztül akarta vinni és azért dolgozott.” (ÖM 18,257.) Magyarán: ez a közéleti kereszténység, Prohászka jellegzetes elve és magatartása.

Tátrai Félix

Az elképesztő, hogy azután még az indexet követően is mennyi vizsgálódás, elemzés és cenzori jelentés született Prohászka addigi és akkor megszülető írásáról, újabb indexre tételét előkészítendő. „Magasságok felé” című, kiadás előtt álló kötetéből törölték a „Denevérszárnyakon” című és az „Aki önmagánál nagyobb” című írását. (ÖM 8,181-184.; 189-192.) A „Föld és ég” című nagy művének 1912-es 4. kiadásából kényszerűen hiányzik a XVII. fejezet, amely az „Ember és evolúció” témáját tárgyalja. (A hiánytalan mű: ÖM 3-4.) Azt is tudjuk, hogy 1913-ban Dr. Felix Tátrai álnév alatt, „Mehr Klarheit! Gedanken über den Prohászka-Kultus in Ungarn” címmel egy kiadvány folytatta a támadást Prohászka ellen.¹⁶ A „Mehr Klarheit” pedig, amelynek feltehető szerzője a szepesi püspök titkára volt,¹⁷ a már indexre tett műveken kívül még további írásokat is kifogásol és ajánl a hatóság figyelmébe. Ezek: „Vizek, szemek, lelkek” (1913. ÖM 8,140-145.) és „Ki lesz egész ember?” (1913. ÖM 8,159-164.)

Kosztolányi Dezső

A „Mehr Klarheit”-tel és esetleges visszhangjával eddig tulajdonképpen nem sokat foglalkozott a kutatás. Ezzel kapcsolatban most szeretnék beszámolni arról, hogy találtam Felix Tátrai könyvéről egy cikket, amelyet Kosztolányi Dezső írt. Prohászka és Kosztolányi kapcsolatáról eddig csak Vass Péter közleményéből tudtunk, aki kiadta és feldolgozta kettejük 1925-ös levélváltását.¹⁸ Az alábbiakban Kosztolányi cikkét szeretném ismertetni. A cikk az „Élet” című lapban jelent meg 1913-ban. Az „Élet” című katolikus folyóirat 1909-ben indult Prohászka Ottokár segítségével, amelynek ő maga főmunkatársa lett, Kosztolányi Dezső pedig évekig munkatársa volt. A cikk címe „Dr. Félix Tátrai”, szerzője „Vates”,¹⁹ amiről pedig az irodalomtörténet tudja, hogy Kosztolányi Dezső egyik írói álneve.²⁰

¹⁵ Hasonlóképpen kifogás alá esett Prohászka részvétele és beszéde a Petőfi család síregyesítő újratemetése alkalmával. Petőfi Zoltánt egyébként katolikusnak keresztelték. Prohászka beszéde: Petőfi feleségének és fiának hamvai fölött (1908.). ÖM 356- 357.

¹⁶ Dr. Felix Tátrai: Mehr Klarheit! Gedanken über den Prohászka-Kultus in Ungarn. h.n. (Graz), é.n. (1913.)

¹⁷ Ld.: Szabó Ferenc (szerk.): Prohászka ébresztése, I. köt. Budapest, 1996. 170.; 174.

¹⁸ Vass Péter: Prohászka Ottokár és Kosztolányi Dezső levélváltásának margójára. Vigilia, 1981/6.

¹⁹ Vates: Dr. Félix Tátrai. Élet, V. évf. 40. sz. 1913. október 5. 1267. old.

²⁰ Hitel Dénes: Folyóirat szerinti Kosztolányi-bibliográfia. MTAK Ms 4645/6-11.; Ms 4646/6-8. Szerk. Végh Dániel, 2008.; www.kosztolanyi.hu; Galambos Ferenc (szerk.): Az Élet írói és írásai, 1909-1944. Budapest, 1956.; Arany Zsuzsanna – Dobás Kata (szerk.): Kosztolányi Dezső írásainak jegyzéke, valamint a róla szóló cikkek gyűjteménye repertóriumokban. Összegyűjtötte: Aradi Réka, Csonki Árpád, Dobos Ida, Domnаниц Anita, Molnár Fábrián, Szabó Laura, Lőrincz Anita.; Gulyás Pál: Magyar írói álnév-lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 458.

Kosztolányi Dezső írása nem szakteológiai értekezés vagy szakfilozófiai elemzés. Írói eszközökkel tesz hitet az újságolvasó előtt Prohászka Ottokár nagyságáról és igaz emberségéről. A cikk némi egyenetlensége ellenére ezért bír fontossággal és az írásnak ezért van irodalomtörténeti érdekessége.

Kosztolányi így kezdi cikkét: „A füzet fedőlapja epezöld. Az író pedig fekete álarcot visel, nehogy az arcába vagy a szemébe tekintsenek. Mi mégis szeretnénk farkasszemet nézni Félix Tátraival, akinek a magyar nyelv nem elég széles-öblű harsona, hogy széjjel kiáltsa a vádjait; a német nyelvhez fordul, hogy Prohászka Ottokárt, akinek az egész világon gyarapodik a tábora, szerecsenfeketére fesse.” Ezután így folytatja: „A könyv – nem egész nyíltan – a modernizmus vádjait pedzi.” Kosztolányi viszont leszögezi: „Prohászka Ottokár nem modernista, de zseni.”

A röpirat írójának vádjai Kosztolányi szerint „annyira kacskaringósak és körmönfontak, hogy belőlük kiordít a sárga kajánság és az epezöld harag, velük nem lehet és nem szabad komolyan foglalkozni. Vannak azonban a könyvnek szomorú lapjai – folytatja Kosztolányi. Azok a lapok ezek, melyeken Prohászka Ottokár emberi nagyságát akarja kisebbiteni, logikai suskusokkal, propositio maiorral és propositio minorral. Igaz, hogy ezekért kárpótolt vidámságokkal – teszi hozzá a cikkíró. Humorosan tartjuk azokat a lapokat, amelyeken Prohászka stílusát bírálja ez a csikorgó stílusú dr. Félix Tátrai, aki a szint cifrának, a lelket frázisnak, a mélységet homálynak nézi. Valaki kormos üvegen bámulja a Napot s azt mondja, hogy a Nap homályos. Tévedés, kedves analitikus: a kormos üveg homályos.”

Kosztolányi hangsúlyozza, hogy „Prohászka Ottokárnak csak az emberi nagyságát nem bocsátja meg a pamflet-író, azt, hogy zseni, hogy egész és egyszerű életet él, hogy bibliaian keresztény és tüzesen katolikus, s ezt úgy tudja kifejezni, mint egy költő, mint egy XX. századbeli szónok.” Kosztolányi itt Pázmány Péterrel von párhuzamot, majd Prohászka apostoli lelkéről, igaz emberségéről beszél. Rámutat, hogy Prohászka „a hitet nem privilégiumnak tartja, és a kultúrával együtt átadja a XX. század embereinek, nem egy kéznek, de ezer kéznek és millió kéznek, mindenkinek, a kocsisnak, a póstatisztnak, a sajtokereskedőnek és a mágnásnak egyformán.” Kosztolányi így folytatja: „Mi ezen a nyáron az országúton beszélünk a székesfehérvári paraszttal. Leemelte a kalapját és úgy szolt a kegyes, a szelíd, a bölcs püspökről, aki néha gyalog per pedes apostolorum²¹ megy egyik faluból a másikba, kezében a porszínű napernyővel, az egyházmegyéjét látogatni. A falucska templomában megigazítja az oltárterítőt, megtörli a kelyhet, egy rózsát tesz az oltárkép alá és eltűnik.”

Kosztolányi kifejti, hogy e „száraz és merev pamflet-író” leginkább Prohászka hatásán ütközik meg, „azon, hogy ez a rendkívüli történelmi jelenség ma él, a villamosság századában.” Itt Kosztolányi Prohászka villámhoz hasonlítja, azt írja, „Prohászka Ottokár arcát az új gondolatok villanyfényében látjuk”, s általa ebben a modern világban, ezen új energiák közt csak intenzívebben érezzük a krisztusi lelket.” Cikkét így fejezi be Kosztolányi: „A bagoly azonban azt mondja a sasnak, hogy nem szereti a napot. Félix Tátrai odakiáltja Prohászka Ottokárnak, mehr Klarheit, több világosságot.”

Kosztolányi Dezső cikke az index-ügy összefüggésein túl egy újabb adalék arra nézve, milyen nagy hatást gyakorolt Prohászka Ottokár korának nemcsak teológiai, filozófiai, szociális és politikai gondolkodására, hanem művészetére is – alkotóként és irodalomszervezőként, sajtószervezőként²² egyaránt. Tudjuk, hogy jeles íróink és költőink,

²¹ Az apostolok lován (szó szerint: lábán), vagyis gyalog. Ld. még: Balázi József Attila: Mióta járunk az apostolok lován? Egy bibleizmus művelődéstörténeti háttér. Magyar Nyelv, C. évf. 3. sz. 2004. szeptember. 298-312. = <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/04-3/balazsi.pdf>.

²² Kókay György: Prohászka és a sajtó. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka Ottokár – püspök az emberért. Székesfehérvár-Budapest, 2006. 223-231.; Klestenitz Tibor: Prohászka Ottokár sajtószervező tevékenysége. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka-tanulmányok. Székesfehérvár, 2009. 45-67.

többek közt Áprily Lajos, Reményik Sándor, Gárdonyi Géza – s most látjuk: Kosztolányi Dezső is – tettek hitet Prohászka-tiszteletükről és vallottak a püspök nagyságáról. Mindebből az is körvonalazódik, miként a kutatás gazdagodó irodalma is mutatja,²³ hogy Prohászka eszmevilágának esztétikai fogantatása és tartalma az életmű sajátos és szerves dimenziója, éltető tényezője s hatásának egyik titka.

Prohászka esztétikai szelleme utat talált Kosztolányi Dezsőhöz, aki szüleitől katolikus nevelést kapott, s bár élete folyamán eltávolodott a hittől, az valamiképpen mégis elkísérte élete végéig. Itt kell megemlékeznünk arról, hogy Kosztolányi miképpen vallott a katolicizmusról mint szép vallásról. Harsányi Lajos, jeles katolikus költőnk visszaemlékezése szerint – akinek egyébként Esztergomban Prohászka Ottokár volt a lelki vezetője –, egy ízben éppen az „Élet” szerkesztőségéből távozván Kosztolányi Dezsővel beszélgetni kezdtek a vallásról és a hitről. Kosztolányi ekkor kifejtette, hogy a katolicizmus páratlan és tündöklő vallás és tiszta költészet. Miként a leírásban olvashatjuk, hosszan méltatta az egyházi év liturgiájának bölcsességét és ünnepeinek szépségét. Az egyházzal pedig megjegyezte, hogy annak a Credo-ban megvallott „egy, szent, katolikus és apostoli” jelzői mellé bátran oda lehetne tenni ötödikként azt, hogy „szép”.²⁴

²³ Sík Sándor: Prohászka, a költő. Magyar Kultúra, 1927. = In: Brisits Frigyes (szerk.): Prohászka. Tanulmányok. Szociális Misszió Társulat, Budapest, 1928. 224-251.; Horváth Sándor: A Szentlélek hárfája. In: Brisits, i.m. 116-156. = Uő: Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál. Bölcséleti és hittudományi tanulmányok. Szent István Társulat, Budapest, 1944. 185-210.; Reményik Sándor: Szószéken. Prohászka püspök emlékezete (1927). In: Barlay Ö. Szabolcs: Prohászka, az alkotó. Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2000. 293.; Sík Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka. Pallas, Budapest, 1928.; Rezek Román: Prohászka intuíciója és átélése. Theologia, 1941.; Rezek Román: Prohászka esztétikája. Pannonhalmi Szemle, 1942/2.; Rezek Román: Prohászka stílusának lelki alapjai. Sorsunk. Pécs, 1943/1.; S. Szabó Péter: A szacellum rózsája. Prohászka-esszék. Solymár, 2000.; Reményik Sándor levele Prohászka Ottokárnak (1925). In: Frenyó Zoltán (szerk.): Prohászka Ottokár: Modern Pünkösöd. Válogatott írások. Tinta, Budapest, 2005. 536-537.; Szabó Ferenc: Prohászka hatása a két háború közötti katolikus irodalomra. In: Uő: Prohászka Ottokár időszereplője. Kairosz, Budapest, 2006. 255-271.; Szilárdfy Zoltán: Prohászka művészetszemlélete. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka Ottokár – püspök az emberért. Székesfehérvár-Budapest, 2006. 265-272.; W. Balassa Zsuzsa (szerk.): Prohászka, a költő. Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.; Szénási Zoltán: Prohászka Ottokár művészetfilozófiája. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka-tanulmányok, 2007-2009. Székesfehérvár, 2009. 141-149.

²⁴ Harsányi Lajos: Emberek és események.; Kovács Sándor: Isten embere. Szent István Társulat, Bp. 1966. 183.; Barlay Ö. Szabolcs: Kosztolányi Istene. A Prohászka Baráti Kör Kiadványa, Székesfehérvár, 2008.; Ld. még: Baráth Ferenc: Kosztolányi katolicizmusa. Vigília, 1938. 477-484.

Függelék

Vates (Kosztolányi Dezső): Dr. Félix Tátrai. Élet, V. évf. 40. sz. 1913. okt. 5. 1267. old.

A füzet fedőlapja epezöld. Az író pedig fekete álarcot visel, nehogy az arcába vagy a szemébe tekintsenek. Mi mégis szeretnénk farkasszemet nézni Félix Tátraival, akinek a magyar nyelv nem elég széles-öblű harsona, hogy széjjel kiáltsa a vádjait, a német nyelvhez fordul, hogy Prohászka Ottokárt, akinek az egész világon gyarapodik a tábora, szerecsenfeketére fesse. A könyv – nem egész nyíltan – a modernizmus vádjait pedzi. Prohászka Ottokár nem modernista, de zseni. Hogy a székesfehérvári püspököt a legszigorúbb dogmatikai szempontból sem érheti gáncs, azt maga a röpirat írója is elismeri a sorok között s az általa felhozott vádak viszont annyira kacskaringósak és körmönfontak, hogy belőlük kiordít a sárga kajánság és az epezöld harag, velük sem lehet és nem szabad komolyan foglalkozni. Vannak azonban a könyvnek szomorú lapjai. Azok a lapok ezek, melyeken Prohászka Ottokár emberi nagyságát akarja kisebbíteni, logikai suskusokkal, propositio maiorral és propositio minorral. Igaz, hogy ezekért kárpótol vidámságokkal. Humorosnak tartjuk azokat a lapokat, amelyeken Prohászka stílusát bírálja ez a csikorgó stílusú dr. Félix Tátrai, aki a színt cifrának, a lelket frázisnak, a mélységet homálynak nézi. Valaki kormos üvegen bámulja a napot s azt mondja, hogy a nap homályos. Tévedés, kedves analitikus: a kormos üveg homályos.

Prohászka Ottokárnak csak az emberi nagyságát nem bocsátja meg a pamflet-író, azt, hogy zseni, hogy egész és egyszerű életet él, hogy bibliaian keresztény és tüzesen katolikus s ezt úgy tudja kifejezni, mint egy költő, mint egy XX. századbeli szónok. Pázmány Péter a XVII. században beszélhetett úgy, mint egy XVII. századbeli szónok. Prohászka Ottokárt azért támadják, mert a XX. században úgy szól, mint egy XX. századbeli szónok és ember, mélységesen emberi. Az, aki apostol, az igazi apostol mindig, és igazi ember is. Emberré kell lennie, hogy az embereknek emberi nyelven hirdesse az igazságot. Csak az ókor embere érdemelte meg a szeretetet? A mai ember csak vasvesszős törvényt, kalodát érdemel? Mert ez az álarcos ismeretlen logikája. Bűnnek bélyegzi azt, hogy Prohászka Ottokár a hitet nem privilégiumnak tartja, és a kultúrával együtt átadja a XX. század embereinek, nem egy kéznek, de ezer kéznek és millió kéznek, mindenkinek, a kocsisnak, a póstatisztnak, a sajtkereskedőnek és a mágnásnak egyformán. Az ünnepén nem mind voltak ott, akik lélekben vele vannak. Mi ezen a nyáron az országúton beszélünk a székesfehérvári paraszttal, leemelte a kalapját és úgy szólt, a kegyes, a szelíd, a bölcs püspökről, aki néha gyalog per pedes apostolorum megy egyik faluból a másikba, kezében a porszínű napernyővel, az egyházmegyéjét látogatni. A falucska templomában megigazítja az oltárterítőt, megtörli a kelyhet, egy rózsát tesz az oltárkép alá és eltűnik.

A száraz és merev pamflet-író nem is rajta ütökzik meg, inkább a hatásán, azon, hogy ez a rendkívüli történelmi jelenség ma él, a villamosság századában. A villám pedig akkor is villám, hogyha nem a homoksivatagban cikázik végig, de egy leideni palackba zártan, a szobában szunnyad, az energiája mindig ugyanaz marad. Prohászka Ottokár arcát az új gondolatok villanyfényében látjuk. A templom sem lett szentségtelenebb azáltal, hogy a faggyúgyertyák helyett apró üvegekörték izzanak oltárjain, hogy központi fűtéssel fűtjük és hogy a vízvezeték csapjain mossuk az edényeit. Ez új energiák közt csak intenzívebben érezzük a krisztusi lelket. Ezt röpi ő tovább, a villanyszikra szárnyán, ez dalol a rotációs gépben, ez száguld ma a gőzmozdonyon, a telegráf-drótokon és ez kattog a repülőgépeken. A vágató művek és vágató szavak ugyanazt a lelket viszik tovább, mint egykor az egyszerű halászok idilli csónakjai és nyugodt prédikációi.

A bagoly azonban azt mondja a sasnak, hogy nem szereti a napot. Félix Tátrai odakiáltja Prohászka Ottokárnak, mehr Klarheit, több világosságot.